

Mišel Uelbek

U PISANJU, NE TRAŽIM LJUDSKU ISTINU¹

Sa *Kartom i teritorijom*, Mišel Uelbek je ponovo bio pisac godine. Prolazna moda? Za objašnjenje razloga nečijeg uspeha potrebno je malo više. Bolje je govoriti o delu koje se gradi i čije obrise tek počinjemo da naziremo, a naročito njegovu skrivenu arhitekturu. Njegov novi roman jeste priča o modernom umetniku, Džedu Martenu, koji počinje da fotografije mape iz Mišelinovih vodiča i koji će kasnije za svoj rad steći slavu, seks i novac – monstruoznog Minotaura – rad koji se okončava njegovim uništenjem, čime se ponavlja sudska sudbina njegovog oca. Možemo li pobediti od svoje sudske sudbine? Možemo li umaći praznini sveta? Likovi se ovde susreću, pričaju, žele jedan drugog, potom odlaze svako na svoju stranu, kao što hladne planete skreću u zvezdani svemir. Uelbek je više od Uelbeka. On je konkretni pogled na našu modernost, neprestano prožet retkom mešavinom humora i inteligencije, gde je negovano, precizno i zahtevno pisanje uvek u službi neverovatne jednostavnosti. Uelbek smatra da pisac svoju pažnju mora da usmeri više ka razlazu parova i ludačkoj trci za novcem, nego ka formalnim istraživanjima.

Karta i teritorija zasluguje više čitanja jer je ovaj pisac, koji poseduje veliku fluidnost stila, nesumnjivo uspeo da pod istim romantičnim krovom udomi svet naracije i svet jukstapozicije. Jesmo li u svetu Vila Selfa, Toma Volfa, Irvina Velša? Nismo, u Uelbekovom smo svetu koji spaja sociologiju i psihologiju, gnozu i filozofiju, Lavkrafta i engleske utopiste XIX veka, popularnu literaturu i klasike... Mišel Uelbek ne vara: naizgled ravnodušan, on svojim čitaočima daje sve i izgleda i sam od toga uplašen, iz svakog svog romana on izlazi iscrpljen od borbe sa književnošću. Sasvim je sigurno da na kraju te borbe čitalac biva na dobitku.

Žozef Mase-Skaron: Da li vas zasmejava kada kritika opisuje Kartu i teritoriju kao komičan roman?

Mišel Uelbek: Ne, to je isuviše pojednostavljeno. Ne poričem da ima sмеšnih delova, ali to nije najizraženija odluka ovog romana. Takvih delova ima u svim mojim knjigama. Pa tako i u ovoj. Ako je to ono što im se čini kao najnovije, onda to nisu dobri, već kritičari koji su omašili temu!

Ž. M-S: Kako objasniti tu reductio ad hilarum?

M. U: Priznajem da ne razumem. Imate li vi neku ideju o tome? Šta ih može naterati da kažu da je ova knjiga zaista sмеšna? Iskreno, ja ne znam.

Ž. M-S: U vašoj prepisci sa Bernar-Anrijem Levijem, Državni neprijatelji, govorili ste da je 50-ih godina društvo još moglo da prihvati pesimističnu književnost, dok danas takva književnost deluje skoro neprilično.

¹ Izvornik: *Le Magazine Littéraire*, novembar 2010, razgovarao Žozef Mase-Skaron (Joseph Macé-Skaron). (Prim. prev.)

M. U: Postoji, zapravo, kao nekakav tajni, ali trajni nalog da se daje nada, da se širi poruka koja će utešiti ili objediniti ljude. Ako odbijemo da poslušamo taj nalog, loše prolazi-mo. Ne mogu a da to ne uzmem u obzir. S vremena na vreme skoro svakoj situaciji možemo pridodati neku smešnu stranu, ali se uopšte ne slažem sa idejom da ta strana dominira knjigom *Karta i teritorija*. Ovaj roman je čak verovatno tragičniji od prethodnih. Jer u njemu se više pojavljuje normalna, medicinska smrt. Jer u njemu se umire od starosti, što nije teatralno. Već na uvodnim stranicama, jedan od likova [otac Džeda Martena] nije tako daleko od smrti. Pokazuje nam i podstiče nas da razmislimo o običnoj tragediji smrti. Spomenuli ste optimističnu ili pesimističnu književnost, međutim, po mom mišljenju, postoje samo dva viđenja književnosti: romantično ili tragično. Jer znamo da se u odsustvu vere u večni život romantizam nalazi u veoma teškoj situaciji. Smrt ovog lika, Žan-Pjera Martena, sve je samo ne romantična. Zar on, opredeljujući se za eutanaziju kao način umiranja, ne potvrđuje prevlast tehnike nad poslednjim deo naše humanosti? Naša društva, naša civilizacija, ne znaju šta da rade sa mrtvima. U romanu govorim o jednom običaju sa Madagaskara, koji podrazumeva ekshumaciju tela mrtvih kao i slavlje pre ponovnog sahranjivanja. Taj običaj je u dubokom sukobu sa našim senzibilitetom. Međutim, reč je o nameri da se pokojnik zaštitи tako što će mu se upriličiti poseban pogreb.

Ž. M-S: *Nije li to podsećanje na definiciju: čovek je životinja koja sahranjuje svoje mrtve?*

M. U: Da. Čak i u ovom domenu, mašina u koju se uopšte ne razumemo, počinje da zamenjuje alatku. Najzad, alatka je produžetak ruke, dok je mašina potpuno van naše kontrole. Postepeno se stvara druga definicija „ljudskog“. Pristupiti čovečanstvu značilo bi radikalno prekinuti sa prirodom. To je koncepcija koja me duboko pogađa. Ima mnogo razlika, u svakom pogledu, između duhovnih i religioznih tradicija. A opet, sve one imaju zajedničku crtu, a to je da su uvek obraćale posebnu pažnju na sudbinu mrtvih.

Ž. M-S: *U Karti i teritoriji činite da zajedno žive svet naracije i svet jukstapozicije. Ti svetovi se ukrštaju polazeći od veoma različitih tema poput novinarke časopisa o modernoj umetnosti, psa policijskog inspektora ili benzinske pumpe. Kako uspevate da vodite te priče a da nikad ne izgleda da je neka od njih važnija od one druge?*

M. U: Slažem se sa vašim zapažanjem, ali mi je teško da preciziram kako to činim. Pri-lično je lako biti tečan u naraciji koja na scenu postavlja udaljene subjekte. Ali ako u te opise pokušavamo da dodamo uopštenije ideje koje se otvaraju ka drugim perspektivama, a da priovedanje i dalje ostane tečno, to postaje teško. Ali to je važno. Što više pokušavam da paralelno postavim različite elemente, više i uspevam, te sam samim tim i zadovoljniji. Volim bogatu materiju, sa mnogo stvari koje privlače, koje drže našu pažnju. Teže je, ali i toliko zanimljivije za oblikovanje!

Ž. M-S: *Glavni lik, Džed, figura modernog umetnika, prolazi kroz niz različitih stanja. U svakoj umetničkoj fazi u njemu se rađa neka vrsta revolucije, u kopernikanskom smislu te reči.*

M. U: Ono što uzrokuje prelaz iz jedne stvaralačke faze u drugu mora ostati duboko misteriozno. Zapravo, mislim da ponekad to ne umemo ni da objasnimo. Prelazeći na ono što je ljudsko, Džed smatra neophodnim da se okreće slikarstvu. Što uopšte nije lako, jer on ne ume da slika. Ume da crta, a to znamo. Međutim nije precizirano da li se razume u

slikanje uljem ili neku drugu tehniku. U prvom pasusu opisujem scenu, između Džefa Kunsa i Damijena Hersta, za koju verujemo da je stvarna sve do trenutka kada shvatamo da se zapravo radi o jednom Džedovom platnu. Mogao sam tako da nastavim. Neko vreme sam mislio da ostavim tu dvosmislenost da lebdi na nekoliko stranica. Svideo mi se taj blagi nesklad kao polazna tačka.

Ž. M-S: *Što se tiče dva umetnika koje citirate, čini mi se da vaš projekat ima nekoliko sličnosti sa postupkom Damijena Hersta: uhvatiti neki objekat, temu, situaciju, ogoliti ga u svojoj realnosti, a potom ga iseći na komade uz pomoć lasera pisanja.*

M. U: (Smeh.) Ne znam. Slabije poznajem (rad) Damjana Hersta nego Džefa Kunsa. Ono što me zapanjuje kod njega, [Mišel Uelbek je pisao za katalog Kunsove izložbe u Versaju, 2008], jeste velika nestalnost u izrazu. Učinilo mi se nemogućim da fotografisem, što mi je dalo ideju za sliku. Slikarstvo, portret dozvoljava sintezu između različitih aspekata jedne ličnosti. Ali Džed ne uspeva da naslika Džefa Kunsa, ne zna kako da dočara njegov izraz, možda zato što nije dovoljno dobar slikar. Mislim da, za portret, ne treba praviti fotografije, treba se vratiti slikarstvu, ali imajući već unapred stvoreno mišljenje o njemu. Umetnici imaju takvu vrstu slobode, mogu praktično sve da upotrebe, bilo koji oblik slikarstva, vajarstva... Mogu da uvode video, zvuk, performanse, čudne stvari koje nisu ni u kakvoj vezi. Treba samo da u jednom određenom trenutku izaberu, rizikuju. Možda i suviše... Zato su i ophrvani velikim fazama sumnje, što misle da ono što su radili pre nema nikakvog smisla, i da je, odjednom, neophodno preći na nešto radikalno drugačije. Sloboda je i suviše ekstremna. Pišući romane, znam da se nalazim u žanru čiji okvir nije eksplodirao, hranim se likovima. Što najzad ima jednu ohrabrujuću stranu.

Ž. M-S: *Iako uvek smatrate da je roman žanr nižeg reda?*

M. U: Da, u poeziji postoji nešto drugo. Ali roman je žanr koji je potreban našem društvu. Jedno vreme to je bila drama, pozorište. Sada je više roman nego pozorište ono što je svetu potrebno da bi se predstavio sam sebi. Poezija je uvek bila malo po strani što se toga tiče.

Ž. M-S: *Osim u XIX veku?*

M. U: Ne, to je nešto drugo. Poezija ima tu prednost da ne može da bude smešna. Nema dovoljno mesta. Uopšte nisam napredovao u odnosu na ono što sam već napisao o ovoj temi. Dakle, nemam ništa zanimljivo da dodam.

Ž. M-S: *Na kraju romana pitamo se dokle će Džeda odvesti njegov umetnički proces ... Čitalac stiče utisak o jednoj vrsti raspadanja u procesu kreacije.*

M. U: Kraj uopšte nije veseo. Džed Marten se mnogo udaljio od samog sebe, ima utisak da gubi svoju važnost, svoju doslednost. Uostalom, upravo sam juče otkrio šta je inspirisalo takav rasplet. Sećanje na jednu knjigu. Na kraju *Doktora Fausta*, muzičar, Leverkin, objašnjava Tomas Man, čini obratno od onoga što je učinio Betoven. U poslednjem delu *Devete simfonije* postoji ogromna orkestralna muzika koju, malo po malo, nadvladava ljudski glas. Tomas Man čini upravo obratno: ljudski glas se gubi, postaje sve slabiji, skoro nečujan, pregažen orkestralnom muzikom. I to je taj opis koji me je inspirisao. Nisam ga

pisao misleći na to, ali, kad ponovo razmislim, očito je da je taj deo ostavio na mene jak utisak i da ostavlja trag u pisanju *Karte i teritorije*. U slučaju Džeda, to je ono što se dešava kada živimo na selu i nađemo se izolovani: čovečanstvo počinje da nam deluje kao da jedva postoji, a snaga vegetacije postaje dominantna. Vegetacija je jedan misteriozan i vrlo moćan vid života, i kada je posmatramo prilično je zastrašujuća.

Ž. M-S: Naslov vašeg romana dovođen je u vezu sa delom Alfreda Korzibskog Karta nije teritorija.²

M. U: Korzibski i nije tako zanimljiv. Ova rečenica je posebno ostala poznata jer je mnogo uticao na Alfreda E. Van Voukta [autora naučne fantastike, kome se laskalo 40-ih i 50-ih godina]. Van Voukt je bio pod njegovim uticajem jer, generalno, nije poznavao druge minimaliste. Ali Korzibski nije ništa drugo do minimalista, što je, u najmanju ruku, za poštovanje. To je tip rečenice koja dosta cirkuliše u umetničkim krugovima. Umetnici baš vole da istaknu rečenice koje ih pogađaju, bilo na platnu ili sa strane. To je njihov interni običaj. Kad Džed Marten napravi izložbu, nazvaće je „Karta je zanimljivija od teritorije“. To je pikantna stvar, više od reference koja se odnosi na Korzibskog. Ipak, on zaista misli da je karta zanimljivija od teritorije. Ono što se nalazi na ulazu galerije u kojoj se održava izložba, što će reći u oblasti prekrivenoj kartom iste te oblasti, znači da je karta zaista važnija od teritorije.

Ž. M-S: Kako ste došli na ideju da poverite uređivanje kataloga izvesnom Mišelu Uelbeku?

M. U: To je ideja koja ljudima može da padne na pamet. Ponekad se čak plašim da će mi se to jednom i desiti, jer se krećem u tim krugovima. I tu, Uelbek ipak ima sreće. Mislim da bi mu, u ostalim umetničkim domenima, bilo teško da kaže šta god to bilo. Bio bi i suviše škrt na rečima. Moj problem proizilazi i iz ekstremne slobode umetnosti koja spaja toliko različitih načina izražavanja da zapravo ne postoji moguća konceptualizacija koja bi to pojasnila. Ali kao što sam vam upravo rekao, umetnicima je potrebno da se oslone na neki diskurs.

Ž. M-S: Ne stiče li se utisak da je upravo to najvažniji element: pronaći diskurs?

M. U: Ne. Oni su mnogo iskreniji. Stvore svoje delo, zatim o njemu treba i da govore, a uopšte ne znaju šta o njemu da kažu. To je problem, ali diskurs je potreban jer ga ljudi traže. Postoji pritisak društva. Bernar Lamarsh-Vadel, već poznati kritičar umetnosti u to vreme, davao je tekstove koji nisu imali nikakve veze sa izložbama, jer nije znao šta o njima da kaže. Umetnici seju dela, ali nemaju diskurs o njima. Znate, većini bi bilo dovoljno da nema diskursa, već da jednostavno izlažu svoja dela. Kad nalete na diskurs koji im se čini da ima veze sa onim što su stvorili, zadovoljni su. Dakle, potreban je jedan Uelbek. To je taman dobro, jer se on interesuje za društvo, i na tu temu može nešto da stvori, to je polje odvojeno od književnosti. O nekoj mapi puta, ništa ne bi mogao da napiše. Na ovu temu, Džed smatra da Uelbekov tekst nije loš. Možda se on ne bi pozvao na istog slikara,

² Alfred Korzibski (Alfred Korzybski) je poljski naučnik i osnivač koncepta opšte semantike, takođe autor eseja „Karta nije teritorija“. „Karta“ je mentalna slika koju imamo o stvarima, i ona obično odudara, tj. nije identična stvarnosti, odnosno teritoriji. (*Prim. prev.*)

ali tekst mu se ipak sviđa. Nalazimo se pred istim problemom u poeziji. Volim da započem debatu nakon čitanja poezije. I često ljudi ne znaju šta da kažu. To je normalna situacija. To ne znači da je poezija iznad svakog diskursa, već da je teško govoriti razborito o poetičnosti.

Ž. M-S: Uelbekovo prisustvo vaš roman ipak ne čini „autofikcijom“?

M. U: Ono što je čudno je to što se lik Mišela Uelbeka malo ponaša kao normalan lik. Što će reći, vrlo brzo počinje da pokazuje svoje specifičnosti, razlike u odnosu na mene. U početku, dosta liči na mene. Prvi razgovor između njega i Džeda Martena je prilično jasan. Potom, pri svakom susretu, on mi na kraju izmakne – to je rizik u koji ulazimo sa svakim likom – jer postaje suviše napadan.

Ž. M-S: To je ono što objašnjava njegovu evoluciju. Džed ga, malo po malo, počinje da doživljava na jedan drugačiji način. Na kraju, on čak kaže: „Skoro da smo mogli biti prijatelji.“

M. U: Postoji trenutak u kojem odnos između ova dva muškarca može da postane dublji od odnosa Džeda Martena i njegovog oca. Treba ubiti Uelbeka. Što nije posebno teško, i ima čak i svoju ugodnu stranu. Scena Uelbekove sahrane je bila vrlo priyatna za pisanje. Ja sigurno nisam od onih ljudi koji kroz pisanje traže istinu o nečemu, ljudsku istinu.

Ž. M-S: Mišel Uelbek – lik – žali za nekim stvarima kojih više nema, za nekim delovima odeće.

M. U: Upravo tako. Tražio sam stvari koje su mi se mnogo dopadale. Na primer, gejalna zamisao je bila objediniti laptop i štampač u istom aparatu. Ali to više ne postoji.

Ž. M-S: I čitalac zaboravlja da Uelbek, pisac, slika Uelbeka koji je lik romana.

M. U: Treba se distancirati i uzeti u obzir da ja sebe smatram zanimljivim, ali ipak ne i uzbudljivim. (Smeh.) Ne u toj meri da budem glavni lik, niti da napišem *Ispovesti Žan-Žak Rusoa*. Pronaći pravu distancu, bio je jedan od uslova da radnja romana teče glatko.

Ž. M-S: I to je i postignuto, jer se vi ogledate i u likovima Džeda, njegovog oca, inspektora, psa...

M. U: Kada počinjem da pišem roman, smatram da je dobro da u njega stavim lične elemente. Nakon nekog vremena, to više nije potrebno. Na primer, Džedovo obrazovanje nije ono koje sam ja stekao, već ono koje bih voleo da imam.

Ž. M-S: Zar on ne dolazi iz sveta poljoprivrednih radnika?

M. U: Njegov svet se više vezuje za oralnu tradiciju nego moj, ali ne mnogo više. Čitao sam puno klasika, ali ne na tako organizovan način kao on, nisam ih povezivao sa istorijskim razvojem i kontekstom.

Ž. M-S: Jeste li imali neku muziku u glavi dok ste pisali knjigu?

M. U: Da, jesam, imao sam ih čak i više, ali ne verujem da to direktno utiče na ono što nazivamo stilom. Možda na raspoloženje onoga koji piše, ali ne na stil...

Ž. M-S: Ako probamo da pročitamo Kartu i teritoriju naglas, postajemo još svesniji fluidnosti romana.

M. U: Želeo sam tu fluidnost bez zadrške. Napisati takvu knjigu podseća me na spuštanje biciklom: kako zadržati dobru brzinu a ne pasti, kako voziti u oštrim krivinama. To je sve što mogu da kažem metaforički. Posle, ljudi će razmišljati o tekstu, o kako, zašto. To mi uopšte ne smeta. Prave statistike o tačkama-zarezima, o načinu na koji vodimo rečeniku. I istina je da ja radim intuitivno, što otežava priču o stilu. To me podseća na bezbrojna objašnjenja o Selinovom stilu.

Ž. M-S: Rekli ste da je to u početku podsećalo na džez, a da se posle muzika pokvarila...

M. U: Naposletku, to sve više i više liči na popularne francuske pesme s početka veka koje me iritiraju. To nisu moje muzičke reference.

Ž. M-S: Ne ograničavate se u izboru likova. Zapravo, ne postoji samo Mišel Uelbek. Pripovedač susreće jednog milijardera ljubitelja savremene umetnosti, potpuno realnog, ali i jednog voditelja-zvezdu koji ističe koliko je Francuska postala ogromno turističko područje...

M. U: Osim emisija Žan-Pjera Pernoia, služio sam se i drugim velikim izvorima kako bih potkreplio ovo viđenje. Uzmite Tur d Frans, pravu riznicu podataka koja objašnjava u kojoj meri je Francuska prva svetska turistička destinacija. Tokom velikog dela trke, ništa se ne dešava, osim velikih snimaka iz helikoptera, vrlo lepih. Kada sam se zaposlio, moj prvi posao bio je u Dižonu, gradu koji je izuzetno promovisao očuvanje kulturne baštine. Što je bila prilična novina u to vreme. Ulice su često bile puste, imali ste utisak da se nalazite u nekom pozorištu. Mali, slatki plakati. Ono što se zapravo dešava jeste pretvaranje Francuske u muzej. Čak ne mogu da kažem da je jedino što preostaje da se dovedu turisti. Oni su već tu. Svet se promenio, i sa globalizacijom, svaka zemlja izgleda kao da sebi pripaja neku ulogu. Uz Tajland, mi smo najtalentovanija zemlja za turizam. Ja sâm se u Parizu ponosam kao turista. Oduševljen sam šetnjom tamo. Ono što najviše volim su knjižare-antikvarnice. To je zaista divno. Tako sam otkrio pisca Žan-Luja Kirtisa. To je magični moment, uđete u neku radnju i ne znate šta ćete tu naći.

Ž. M-S: Postoje i drugi savremenici u vašem romanu, kao što je Frederik Begbede.³ Da li vam je rekao da li mu se sviđa njegov lik?

M. U: Rekao mi je da prerano umire, ali to je bilo neophodno zbog godišta glavnog junaka. Inače njegovo prisustvo je opravdano, kao i moje. Njegova društvena uloga i njegova poslednja knjiga *Francuski roman* opravdavaju činjenicu zašto ga Džed Marten sreće. Njegova uloga je važna jer mu stavlja do znanja da propušta ljubavnu priču sa Olgom. Nakon tog razgovora glavni lik namerno bira sudbinu usamljenika.

Ž. M-S: U XIX veku romantičarski pisac poezije, crnac, Filote O’Nedi⁴ u suštini je govorio: „Kao što smo sami u svom pokrovu, tako smo sami u svojoj košulji.“ Svi likovi Karte i teritorije su sami.

M. U: Svi, osim inspektora.

³ Frederik Begbede (Frédéric Beigbeder), je jedan od najpopularnijih savremenih francuskih pisaca, ujedno i književni kritičar. (Prim. prev.)

⁴ Philothée O’Neddy (Prim. prev.)

Ž. M-S: *Pa ipak, on je, u svakom smislu reči, nemoćan.*

M. U: Svet je zastrašujući, i njegovo profesionalno okruženje dobro ilustruje taj užas. Išao sam u stanicu Kej Orfevr sa utiskom kao da sam otpotovao u neki daleki svet; prva stvar koja me je zapanjila je koliko su oni koji tu rade stalno suočeni sa najgorim, sve vreme. Više nego bilo ko drugi, oni su izloženi. Inspektor nije sam, jer ima ženu. U ovom slučaju, biti u paru uvek izgleda kao moguća budućnost.

Ž. M-S: *Novac je takođe vrlo prisutan u knjizi. Novac koji sve prlja, koji sve proždire, i tako hrani našu iluziju da je sve moguće. Uspevate da tragično, strašno govorite o tom pitanju, a da ne pribegnete onome što Niče naziva „lažnim moralisanjem“.⁵*

M. U: U jednom trenutku, imao sam ambiciju da razumem uzrok ovakve situacije, ali, kada se iole ozbiljno zapitate, vi i dalje ništa ne razumete. Posle nekog vremena shvatite samo da tu niko ništa ne razume. I ideja o zlom ili podrugljivom Bogu, poput onog prisutnog u Eshilovim tragedijama, pojavljuje se kao manje apsurdna ideja. Lako je tačno da, što se tog pitanja tiče, ipak nam se čini da Balzak razume šta se dešava.

Ž. M-S: *Da li se osećate balzakovski?*

M. U: Pitanje uticaja je jedno od najdelikatnijih pitanja u književnosti. Ako me pitaju koje ljude volim, vrlo lako odgovaram. Ako me pitaju ko je uticao na mene, to odmah postaje komplikovanije. Nisam siguran da su ti uticaji stvari i delotvorni. Ali istina je da volim XIX vek, tu postoji opšti procvat koji je divan. Jedini pravi uticaji jesu autori koje se osećamo sposobnim da imitiramo. Mislim da bih mogao kopirati Bodlera, jer sam ga čitao u dovoljnoj meri. Letos sam čitao Sen-Simona. Bio sam zatečen njegovom aktuelnošću. Jesmo li tako sigurni da se sociologija jednog dela našeg društva toliko promenila? Stendal je govorio: „U životu sam zapravo imao samo dve stvari koje sam trajno voleo, spanać i Sen-Simona.“ Ah, taj Stendal! Ali kopirati Stendala, ne, mislim da ne bih uspeo. Balzaka možda, ako bih se zaista potradio. On uvodi pravi uticaj, jer se svaki pisac meri prema njegovoj metodi i njegovoj ambiciji. Sam Balzak sebi nikad nije postavljao granice.

(Sa francuskog prevela Brankica Brankov)

---

⁵ „La morale“ u smislu u kojem ga Niče podrugljivo koristi: hrišćanski moral, dobro promišljena sentimentalnost, u kontekstu u kojem se Dobro povezuje sa egzaltacijom. (Prim. prev.)